

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
PRÁVNICKÁ FAKULTA

ZÁSADNÉ LEGISLATÍVNE ZMENY TÝKAJÚCE SA BANÍCTVA
V UHORSKU V PRIEBEHU 19. STOROČIA

Bakalárska práca

b8664fad-f137-4b30-a434-87adc910a6de

Študijný program:	Právo
Študijný odbor:	Právo
Školiace pracovisko:	Katedra dejín štátu a práva
Vedúca bakalárskej práce:	Mgr. Zuzana Mičková, PhD.

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Čestne vyhlasujem, že som predložeu bakalársku prácu spracovala samostatne, s použitím literatúry a ďalších informačných zdrojov, ktoré sú uvedené v zozname bibliografických odkazov.

V Banskej Bystrici, dňa 24. marca 2023

.....

podpis

POĎAKOVANIE

Chcela by som sa poďakovať všetkým, ktorí mi akokoľvek pomohli pri spracovaní tejto bakalárskej práce a najmä vedúcej práce Mgr. Zuzane Mičkovej, PhD., za jej trpezlivosť, odborné vedenie a cenné pripomienky.

ABSTRAKT

MAUKŠOVÁ, Zuzana: *Zásadné legislatívne zmeny v oblasti baníctva v Uhorsku v priebehu 19. storočia* (Bakalárska práca). Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Právnická fakulta. Katedra dejín štátu a práva. Vedúca bakalárskej práce: Mgr. Zuzana Mičková, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: bakalár (v skratke „Bc.“). Banská Bystrica, 2024. Rozsah práce: 41 s.

Záverečná práca skúma banské právo v Uhorsku, konkrétne legislatívne zmeny v baníctve v období 19. storočia. Približuje nám aj jeho vývoj v predchádzajúcich obdobiach a následne analyzuje zmeny v legislatíve v konkrétnych rokoch 19. storočia. Zameriava sa na udalosti, ktoré predchádzali týmto legislatívnym zmenám a chronologicky prepája historické udalosti v banskom práve. V hlavnej časti sa zameriava na prijatie Všeobecného banského zákona, jeho ďalšie zmeny vypracovaním Dočasných súdnych pravidiel vypracovaných Judexkuriálnou konferenciou a následné udalosti v oblasti banského práva po roku 1867 až do vzniku 1. Československej republiky. Objasňuje nám tiež ekonomický a hospodársky vývoj týkajúci sa baníctva, snahy o vzdelávanie v baníckom prostredí a zmeny v štátnej správe, ktoré úzko súviseli aj so zmenami v oblasti banskej legislatívy.

Kľúčové slová: Uhorsko. Baníctvo. Banské právo.

ABSTRACT

MAUKŠOVÁ, Zuzana: Fundamental legislative changes in the field of mining in Ugrian during the 19th century (bachelor thesis). Matej Bell University in Banská Bystrica. Faculty of law. Department of theory and history of state and law. Leader of the Bachelor thesis: Mgr. Zuzana Mičková, PhD. Level of scholarly qualification: bachelor (abbreviated „Bc.“). Banská Bystrica, 2024. Extensivity of thesis: 41 p.

The final thesis examines mining law in Ugrian, specifically legislative changes in mining during the 19th century. It also brings us closer to its development in previous periods and then analyzes changes in legislation in specific years of the 19th century. It is focused on events that preceded these legislative changes and chronologically links historical events in mining law. In the main part, it is focused on the adoption of the General Mining Act, its further changes through the elaboration of the Temporary Judicial Rules drawn up by the Judexcurial Conference, and subsequent events in the field of mining law after 1867 until the establishment of the 1st Czechoslovak Republic. It also explains to us the economic and economic development related to mining, the efforts for education in the mining environment and the changes in the state administration, which were also closely related to the changes in the field of mining legislation.

Keywords: Ugrian. Mining. Mining law.

OBSAH

ÚVOD	8
1 HISTÓRIA A VÝZNAM BANÍCTVA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA	10
1.1 Baníctvo na území Slovenska do 15. storočia	10
1.2 Baníctvo na území Slovenska do 19. storočia	13
1.2.1 Maximiliánov banský poriadok	14
1.2.2 Banská akadémia	16
2 LEGISLATÍVNE ZMENY V OBLASTI BANSKÉHO PRÁVA V 19. STOROČÍ	19
2.1 Obdobie revolúcie 1848 - 1849	21
2.2 Všeobecný banský zákon z roku 1854	23
2.2.1 Bratské pokladnice	27
3 DOČASNÉ SÚDNE PRAVIDLÁ JUDE XKURIÁLNEJ KONFERENCIE Z ROKU 1861	28
3.1 Ďalšie legislatívne zmeny po roku 1867	32
3.2 Revízny súd pre banské právo	33
3.3 Recepčia v 1. Československej republike	33
ZÁVER	36
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	39

ÚVOD

V 19. storočí v Uhorsku prebiehali spoločenské, sociálne a ekonomické zmeny, ktoré si vyžiadali aj zmeny v baníctve a tie si tiež vyžiadali legislatívny rámec. Baníctvo, ako kľúčový pilier priemyselného rozvoja, sa stalo hnacou silou pre ekonomický rast a modernizáciu. Toto obdobie v histórii Uhorska sa vyznačuje výraznou dynamikou legislatívnych zmien, ktoré reagovali na potreby rastúceho baníckeho sektora a snažili sa riešiť jeho komplexné výzvy. Tieto zásadné legislatívne transformácie, ktoré ovplyvnili rôzne aspekty baníctva vrátane ťažobnej činnosti, pracovných podmienok, ale aj ochrany životného prostredia, sa stali kľúčovými faktormi pre formovanie moderného uhorského priemyslu. V tejto práci sa zameriame na analýzu týchto kritických legislatívnych zmien a ich vplyvu na vývoj baníctva v 19. storočí v Uhorsku.

Cieľom tejto práce je súhrnne predostrieť históriu banského práva a baníctva v období Uhorska s dôrazom na územie Slovenska, chronologicky objasniť najvýznamnejšie zmeny v banskom práve a poukázať na významné udalosti a medzníky v oblasti baníctva. Najdôležitejším cieľom práce je zameranie sa na problematiku legislatívnych zmien v období 19. storočia, keďže niektoré zmeny v banskom práve v tomto období pretrvali na našom území až do polovice 20. storočia.

Téma banské právo a konkrétne jej legislatívne zmeny je pomerne rozsiahla a náročná, ale aj zaujímavá téma a práve pre tieto faktory sme sa ju rozhodli spracovať do stručného prehľadu.

Práca je rozčlenená na tri kapitoly. V prvej kapitole sa venujeme hlavne vývoju a významu baníctva a banského práva, a všeobecnej charakteristike tohto obdobia, do 19. storočia. Pozornosť sme upriamili na Maximiliánov banský zákon, ktorý bol z pohľadu banského práva dôležitým dielom pre ďalší vývoj banskej legislatívy a vzťahov v banských kruhoch. V nasledujúcich desaťročiach sa začal klásť väčší dôraz aj na vzdelanie a tak sme ďalej nemohli opomenúť Banskú akadémiu.

V druhej kapitole sa zameriavame na podstatu tejto práce a to na obdobie 19. storočia a počas neho prebiehajúce legislatívne zmeny. Historicky najvýznamnejšou udalosťou v opisovanom období je prijatie Všeobecného banského zákona, ktorému sme venovali aj prináležiacu pozornosť, ale nezabudli sme ani stručne priblížiť udalosti v období revolučných rokov.

V tretej kapitole sme na Všeobecný banský zákon naviazali Judexkuriálnou konferenciou a jej Dočasnými súdnymi pravidlami, ktoré recipovali Všeobecný banský zákon a ktoré boli počas jej pôsobenia spísané. V rámci tejto kapitoly nájdeme ďalšie legislatívne zmeny po roku 1867 a postupne prejdeme do roku 1918 a ku kapitole o recepcii v 1. Československej republike, ktorá je taktiež zameraná na oblasť baníctva.

K tejto téme nachádzame veľké množstvo, či už odbornej literatúry, článkov, internetových zdrojov alebo aj učebnicových kníh. Výnimkou témy, v tejto práci, ku ktorej nájdeme len jeden komplexne spracovaný dokument v slovenskom jazyku, je Judexkuriálna konferencia. Držali sme sa hlavne používania slovenskej, prípadne českej literatúry, keďže aj problematika práce bola orientovaná na územie dnešného Slovenska. Uskutočnili sme hĺbkovú analýzu legislatívnych zmien v 19. storočí v oblasti baníctva a syntézou sme spojili historické udalosti a vývoj tohto obdobia so zmenami v banskom práve.

Moja práca umožní čitateľovi nazrieť do dejín Uhorska. Od vývoja a významu baníctva, od jeho počiatkov až do roku 1918 prevedie čitateľa zmenami v banskom práve, v štátnej banskej správe, banským súdnictvom a celou problematikou v oblasti baníctva v opisovanom období.

1 HISTÓRIA A VÝZNAM BANÍCTVA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

O význame baníctva vedeli už naši predkovia a preto sa baníctvo stalo nezanedbateľným odborom, ktorý ovplyvňoval a formoval mnohé ďalšie odvetvia, či už výrobné alebo ekonomické. Územie dnešného Slovenska sa už v dávnej minulosti preslávilo početnými a veľkými ložiskami nerastných surovín a preto ľudia postupne začali osídľovať jednotlivé územia, v blízkosti ktorých sa nachádzalo nerastné bohatstvo. Vytvárali sa z počiatku malé osady, ktoré sa postupne rozrastali do väčších miest a obyvateľstvo sa živilo ťažbou týchto nerastných surovín.

1.1 Baníctvo na území Slovenska do 15. storočia

V Uhorsku má baníctvo hlboké historické korene a za jeho vznikom sú bohaté nerastné zásoby, ktoré sa našli nielen na území dnešného Slovenska, ale aj v ďalších častiach Uhorska. Datovanie vývoja baníctva zaznamenávame už v stredoveku, keď boli objavované prvé bohaté nerastné ložiská. V začiatkoch bolo zameranie hlavne na ťažbu zlata a striebra, pretože tieto kovy boli považované za výnimočne cenné. V 12. a 13. storočí vznikali prvé banské mestá okolo týchto ložísk a prilákali tak ďalších baníkov a nových obchodníkov. Tiež sa objavili prvé banské zákony v období kráľa Bela IV. K vzniku banských miest v 13. storočí dochádzalo systematicky. *„O banskoštiavnickom rudnom revíri a tamojšom baníctve sa množia od 12. storočia aj písomné údaje. V listine z roku 1156 sa toto územie menuje „terra Banensium“, zem baníkov.“*¹

Pred 13. storočím máme obmedzené informácie o pracovných pomeroch, organizácii práce a o banskom obyčajovom práve na území dnešného Slovensku. Uhorský kráľ Štefan I., ktorý vládol v rokoch 997 – 1038, zaviedol kráľovský banský regál, teda zoskupenie výsadných práv panovníka, ktoré sa vzťahovalo na ťažbu a využitie úžitkových nerastov. Panovník však neťažil sám, ale za poplatok, nazývaný urbura, poskytoval právo ťažiť iným.² Banský regál sa postupne vyvíjal a neobsahoval na

¹ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 27.

² *Banský regál* [online]. beliana.sav.sk. Dostupné na internete: <https://beliana.sav.sk/heslo/bansky-regal> [cit. 2024-03-20].

začiatku všetky aspekty, ako tomu bolo neskôr. Vo významných banských strediskách existovali od doby Arpádovcov tzv. kráľovské domy, ktoré sa neskôr pretransformovali na banské komory. Prvé kodifikované banské právo sa na Slovensku objavilo v 30-tych rokoch 13. storočia a za jeho vznikom stojí udeľovanie výsad uhorskými kráľmi banskému osadenstvu.³

Začiatkom 13. storočia dochádza k problémom v hospodárskych pomeroch, ale tiež vo vládnucej triede a bolo tým ohrozované slobodné obyvateľstvo podliehajúce kráľom.⁴ Neskôr v 13. storočí začala významne narastať produkcia drahých kovov a preto bolo toto obdobie prelomové a postupne začali z banských osád vznikať banské mestá a tento premenný proces skončil v 14. storočí. V tomto období je zaznamenaný aj rozmach v oblasti banského podnikania, ale aj zmeny v banskej technike a technológii. Začínalo sa s hlbinným ťažením, ktoré bolo umožnené aj vďaka príchodu alpských a saských baníckych robotníkov.⁵ Tiež v tomto období začínala byť významná aj ťažba soli.

V roku 1327 začal Karol Róbert, ktorý prišiel z Neapolska do Uhorska, udeľovať aj vlastníkom pozemku banskú slobodu, ale zaviedol aj monopol na drahé kovy, čo znamenalo, že drahé kovy, ktoré boli vyrobené v hutách sa už nemohli používať na súkromné účely a museli sa odovzdávať kráľovskej komore, ktoré boli na Slovensku dve a to v Kremnici a v Smolníku. Každému, kto by tak neurobil, hrozili ťažké tresty.⁶

Banské osadenstvo malo udeľované mnohé výsady od Uhorských kráľov a to hlavne z dôvodu, aby na banské práce prilákali viac ľudí a samozrejme, aby im ťažkú prácu v baniach uľahčili. Postupne takto vznikala celá sústava banských slobôd, ktorá sa dotýkala celých banských spoločenstiev, napríklad banských miest, ale tiež aj samostatných skupín v týchto spoločenstvách.⁷

³ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 29.

⁴ MRVA, I., SEGEŠ, V.: *Dejiny Uhorska a Slováci.* Bratislava : Perfekt, 2012, s. 40.

⁵ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 30.

⁶ HUBENÁK, L.: *Dokumenty k dejinám štátu a práva na území Slovenska I.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta Banská Bystrica, 2000, s. 54.

⁷ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 30.

Banské právo je právny systém, ktorý sa vyvinul v stredoveku a týkal sa riadenia ťažby a spracovania nerastných surovín, predovšetkým kovov a soli. Na území dnešného Slovenska bolo banské právo pomerne dôležité v období stredoveku a raného novoveku. „*V súvisi s výrobou kovov, a najmä drahých (zlato, striebro), v otrokárskom, feudálnom a kapitalistickom spoločenskom poriadku všetky kodifikácie práva obsahujú tzv. regálne právo, to je právo panovníka na slobodné nakladanie s pôdou obsahujúcou rudné ložiská.*“⁸ Právo ťažiť banské nerasty bolo privilegiom udeľované panovníkom a tým, ktorým bolo toto právo udelené, museli z neho platiť urburu, 1/8 z výťažku a neskôr tzv. banský desiatok.⁹ Banské právo bolo osobitne dôležité pre riadenie baníckej činnosti. Základné právne aspekty týkajúce sa vlastníctva ložísk, podielu na zisku, povinností baníkov a ochrany životného prostredia boli zakotvené v banských právnych normách. Uhorskí panovníci mali právo schvaľovať banské zákony a dohliadať na ich dodržiavanie.

Postupom času sa vyvíjali a rozvíjali ďalšie ťažobné metódy a technológie a tým sa zvyšovala aj efektívnosť ťažby nerastných surovín. Centrami tohto rozvoja a inovácií boli banské mestá. Baníctvo bolo kľúčovým odvetvím, ktoré prispievalo k rozvoju ekonomiky a spoločenskému vývoju regiónu. Nerastné bohatstvo bolo veľmi dôležité aj pri financovaní vojenských kampaní a hospodárskej prosperity kráľovstva. O Uhorsku sa hovorilo aj ako o významnom dodávateľovi zlata, striebra a ďalších kovov na európskom trhu, keďže ťažba a spracovanie nerastných surovín im umožňovali vytvárať obchodné vzťahy s inými krajinami. Baníctvo prispievalo hlavne k ekonomickému rozvoju v Uhorsku, najmä nerastné ložiská v Kremnici, Banskej Štiavnici a na Spiši prispeli k tvorbe štátneho bohatstva. V každej z týchto lokalít prevládalo niečo iné, v Kremnickej oblasti to bolo zlato, v okolí Banskej Štiavnice to bolo striebro, ale v okolí Banskej Bystrice a Ľubietovej meď a na Spiši taktiež hlavne meď.¹⁰

⁸ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 8.

⁹ MOSNÝ, P., LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. (od najstarších čias do roku 1848)*. Šamorín : Heuréka, 2010, s. 69.

¹⁰ VOZÁR, J.: *Zlatá kniha banícka*. Bratislava : VEDA, 1983, s. 7.

Za najvýznamnejšie v slovenských dejinách považujeme banskoštiavnické právo¹¹, aj keď sa polemizuje o tom, či pochádza z Jihlavy alebo sa mohlo čerpať z tirolských vzorov, alebo spadá do čias uhorského kráľa Belu IV. a sem siahajú aj začiatky banského práva v Uhorsku.¹² Doložená prítomnosť ľudí v oblasti Kremnice je už z polovice 13. storočia¹³ a „*druhým právom, ktoré sa na území Slovenska používalo, bolo Kremnické banské právo.*“¹⁴ Toto právo sa považovalo za osobitné a jeho korene boli v kutnohorskom banskom práve¹⁵ a až v roku 1492 si Kremnica zostavila vlastný banský poriadok, ktorý sa v nasledujúcich rokoch ešte dopĺňal. Na východnom Slovensku bola najvýznamnejším banským mestom Gelnica, ktorá zrejme mala tiež svoje vlastné banské právo, ale dnes je už neznáme. V prvej polovici 15. storočia si zostavila svoje banské právo, v ktorom bola využitá predloha banskoštiavnického banského práva a obyčajového banského práva a využívalo sa v podstate na celom území východného Slovenska¹⁶ a jeho základné znaky sú nápadne podobné s banským právom, ktoré malo alpský pôvod.¹⁷

1.2 Baníctvo na území Slovenska do 19. storočia

„*Nastúpením Habsburgovcov na uhorský trón a potlačením vnútorných nepokojov v druhej štvrtine 16. storočia začalo úsilie o zmeny v oblasti banského práva.*“¹⁸ Najskôr sa o to pokúšal Ferdinand I., išlo mu hlavne o posilnenie svojej moci tým, že sa snažil o zavedenie nového banského poriadku. Predchádzali tomu aj udalosti okolo Ferdinanda I., a to hlavne podriadenie všetkých baní pod dolnorakúsku komoru, ktorá mala úplnú kontrolu nad banskými podnikmi a nad jeho riadením

¹¹ VOZÁR, J.: *Kódex mestského a banského práva Banskej Štiavnice*. Košice : Banská agentúra, 2002, s. 10.

¹² ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 42.

¹³ FINKA, O.: *Zlatá Kremnica. Tisícročná história Kremnice*. Martin : Neografia, 1995, s. 12.

¹⁴ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 43.

¹⁵ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 14

¹⁶ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 43.

¹⁷ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 22.

¹⁸ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 44.

a na území východného Slovenska mala nad banskými mestami kontrolu Spišská komora, ktorá tiež podliehala panovníkovi a bola úplne novovytvorená. S týmto samozrejme banské mestá nesúhlasili, pretože si vážili práva, ktoré dovtedy mali. Panovníkom boli tiež zriadené úrady komorského grófa, ktorému podliehali podgróf so sídlom v Kremnici, správca, ktorý sídlil v Banskej Bystrici a tiež banské úrady a hlavné banské sudy, ktoré boli náhradou za inštitút banského majstra.¹⁹ Ferdinand I., ktorý medzi tým zomrel a jeho nástupcom sa stal Maximilián I., vynaložil snahu, aby sa čím skôr nariadil nový banský poriadok. Banský poriadok bol vyhotovený ešte za Ferdinanda I. a stal sa záväzným pre všetky banské podniky. Proti novému banskému poriadku sa vzopreli vlastníci majerov, cech majstri, ale aj obchodníci.²⁰

S postupným úpadkom baníctva a zmenami v ekonomických štruktúrach sa postavenie banského práva postupne zmenšovalo. S rozvojom priemyslu v novoveku sa začali uplatňovať iné právne normy a právny systém sa transformoval. „*Veľmi negatívne vplývali na baníctvo politické pomery, najmä uhorské protihabsburské povstania. Vojvodcovia odboja sa hneď na začiatku jednotlivých povstaní usilovali obsadiť banské mestá, kde sa produkovali drahé kovy a mince, aby tak získali zdroj financií.*“²¹

1.2.1 Maximiliánov banský poriadok

Banské mestá sa aj naďalej stavali na odpor voči Ferdinandovmu banskému poriadku, keďže bol nezrozumiteľný a vôbec nevychádzal z banských pomerov. Ferdinand I. sa najskôr pokúšal preorganizovať banské podniky, chcel aby sa všetky podriaďovali ústrednej správe štátu, čo bolo zamietnuté. Onedlho mu vyšiel pokus aj o nový banský poriadok, ale ten tiež odmietali prijať.²² Po neúspešných pokusoch panovníka Ferdinanda I., ktorý sa pokúšal presadiť nový banský poriadok hlavne kvôli

¹⁹ Banský majster bol úradník v banských mestách, ktorý dozeral hlavne na výrobu, ale udeľoval aj banské oprávnenie, vymieraval banské miery a polia, spravoval lesy patriace baniam, mohol povoliť prerušenie prác v baniach. V malých banských sporoch mal aj súdnu právomoc. Ustanovovali ho richtár a rada a podliehali mu všetci úradníci a robotníci v hutách, baniach a lesoch.

²⁰ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 46.

²¹ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. I. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 42.

²² RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 46.

ohrozeniu regálneho práva, na trón nastupuje panovník Maximilián II. a stalo tak po Ferdinandovej smrti.²³ Maximilián II. sa rozhodol v roku 1565 banský poriadok aj vytlačiť, ale naďalej sa stretával s nerešpektovaním. Až po niekoľkých rokovaníach sa dospelo ku kompromisu a to tak, že sa k pôvodnému Ferdinandovmu banskému poriadku pridala akoby ďalšia časť, ktorou bolo²⁴ „rozpracované a zmodernizované staré banskoštiavnické a kremnické banské právo.“²⁵ Zmeny nastali aj v banskom súdnictve a v banskej administratíve. Na vykonávanie rozsiahlej agendy v oblasti baníctva bola funkcia banského majstra, ktorý mal byť v každom banskom meste a bol akousi spojkou medzi mestskou vrchnosťou a banskými záležitosťami. S Maximiliánovým banským poriadkom sa odňala banským vrchnostiam právomoc v banských veciach a bola zverená banským súdom.²⁶

Maximiliánov banský poriadok, je známy aj ako Codex Maximilianeus Montanus a bol to právny zborník, ktorý zaviedol nové pravidlá a usmernenia pre banský priemysel. Tento poriadok mal vplyv na regulačné normy, ktoré sa týkali ťažby a spracovania nerastných surovín v oblasti Habsburskej monarchie, vrátane územia Uhorska a vplyv mestskej rady na banskú výrobu bol obmedzený len na investície do spotrebného tovaru v baniach.²⁷ Maximiliánov banský poriadok bol vydaný na návrh cisára Maximiliána II. v roku 1566.

Maximilián II. bol vládca Habsburskej monarchie, ktorý sa snažil vylepšiť a upraviť právne normy banského priemyslu a tak presadil vypracovanie banského poriadku. V Maximiliánovom banskom poriadku boli ustanovenia a smernice, ktoré upravovali ťažbu nerastných surovín a ich ďalšie spracovanie v banských mestách. Ďalej riešil najmä otázky vlastníctva banských diel, otázky ochrany životného prostredia a práva a povinnosti baníkov. Špecificky bol banský poriadok prispôbený konkrétnym podmienkam v jednotlivých regiónoch. Obsahuje 46 Artikul a „za banským poriadkom

²³ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 46.

²⁴ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 47.

²⁵ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 47.

²⁶ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 47.

²⁷ HUBENÁK, L.: *Dokumenty k dejinám štátu a práva na území Slovenska I*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta Banská Bystrica, 1997, s. 66.

nasledujú dodatky (*Erläuterungen*) kremnického banského práva v 22 článkoch a štiavnického práva v 26 článkoch. V závere sa hovorí o používaní dodatkov vedľa banského poriadku, ktorý sa nariaďuje dňom 16. februára 1573 pre všetky bane v Uhorsku, najmä však pre dolnouhorské banské mestá.“²⁸

Cieľom Maximiliánovho banského poriadku je zabezpečenie väčšej právnej istoty a spravodlivosti v banskom priemysle. Pravidlá mali byť nástrojom na elimináciu konfliktov a nejednoznačností, ktoré vznikali v súvislosti s ťažbou nerastných surovín. Poriadok sa v priebehu ďalších rokov a desaťročí dopĺňal a modifikoval legislatívnymi zmenami a tým jednoduchšie umožňoval prispôsobenie pravidiel aktuálnym potrebám a zmenám v banskom priemysle. V nasledujúcich desaťročiach sa v banských zákonoch a normách odrážali jeho mnohé princípy a ustanovenia, a teda mal dlhodobý vplyv na banský priemysel.

Maximiliánov banský poriadok mal vplyv na banské právo v Habsburskej monarchii a na záver je dôležité zdôrazniť, že to nebol jednotný dokument, ale skôr akási zbierka právnych noriem a smerníc týkajúcich sa banského priemyslu. Obsah sa mohol meniť a dopĺňať v priebehu času a prispôbovať konkrétnym potrebám a okolnostiam.

1.2.2 Banská akadémia

Potreba vzdelávania banských technikov a banských úradníkov má na území Slovenska staré tradície, o čom hovorí aj dokument z roku 1605, ktorý preukazuje jestvovanie „*organizovanej formy vzdelávania mladých záujemcov o prácu v štátnych banských, hutných a mincových závodoch*.“²⁹ Do banských komôr v Banskej Štiavnici a Kremnici sa prideľovali jednotlivci, aby sa mohli učiť od skúsených odborníkov v oblasti baníctva a pripravovali sa tak na následnú prácu v baníctve. Tento spôsob vzdelávania alebo skôr odbornej prípravy pretrval až do začiatku 18. storočia, kedy sa vzdelávanie začalo riešiť zase o niečo intenzívnejšie. V roku 1716 vznikla v Jáchymove banícka škola a v roku 1725 bolo Hlavnému komorgrófskemu úradu v Banskej Štiavnici

²⁸ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 54.

²⁹ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. I. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 106.

nariadené prijať vhodných expektantov³⁰, ktorým boli prideliť piati inštruktori, ktorí ich vzdelávali v disciplínach matematika, baníctvo, banské meračstvo, hutníctvo, skúšačstvo, úpravníctvo, lúčobníctvo a mincovníctvo a vyškolení mali byť najneskôr do dvoch rokov.³¹

Nároky na vzdelanie v oblasti baníctva stále rástli a tak v 18. storočí bola založená Banská škola v Banskej Štiavnici, ktorá neskôr prerástla do Banskej akadémie a stala sa popredným centrom vzdelávania v oblastiach hutníctva a baníctva a tiež centrom pre vedecký a technologický výskum v týchto oblastiach. Banská akadémia, ktorá vznikla v roku 1762, vznikla v snahe podporiť rozvoj banského priemyslu.

Založenie Banskej akadémie bola iniciatíva Márie Terézie, ktorá vládla v Uhorsku v rokoch 1740 – 1780. Založenie akadémie bolo jedným z opatrení prijatých v rámci reformnej politiky Márie Terézie a bola zriadená na základe návrhu Dvorskej komory.³² Cieľom bolo poskytovať kvalitné vzdelávanie v oblastiach lesníctva a baníctva a tým podporovať či už rozvoj ekonomický alebo hľadanie lepšieho využitia prírodných zdrojov. Banskú akadémiu sa rozhodli zriadiť v najvýznamnejšom banskom meste v Uhorsku, v najdôležitejšom centre s ťažobnými tradíciami a to v Banskej Štiavnici.

Banské akadémia na štúdium ponúkala oblasti ako baníctvo, geológia, metalurgia a ďalšie príbuzné oblasti. Študenti sa vzdelávali v teoretických ale aj praktických aspektoch spomínaných odvetví. Banská akadémia spolupracovala aj s banskými školami, najmä s Banskou školou v Banskej Štiavnici, ktorá jej poskytovala laboratórne cvičenia a praktickú výučbu. Počas svojej existencie si prešla viacerými reorganizačnými zmenami a rozširovaním študijných odborov³³ a v roku 1846 sa jej názov zmenil a bola to Banská a lesnícka akadémia.³⁴

³⁰ Za expektantov sa označovali vybraní jednotlivci, ktorí sa mali zaúčať v banských disciplínach, aby neskôr mohli zastávať vedúce miesta v oblasti baníctva.

³¹ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 106.

³² Banská a lesnícka akadémia – profesori a budovy [online]. muzeumbs.sk. <https://www.muzeumbs.sk/sk/banska-a-lesnicka-akademia-profesori-a-budovy> [cit. 2024-03-10].

³³ HERČKO, I.: *Historický vývoj Baníckej akadémie*. In: *Banícka akadémia v Banskej Štiavnici. Mining Academy in Banská Štiavnica*. Žiar nad Hronom : Aprint, 2012, s. 25-50.

³⁴ Banská a lesnícka akadémia – profesori a budovy [online]. muzeumbs.sk. <https://www.muzeumbs.sk/sk/banska-a-lesnicka-akademia-profesori-a-budovy> [cit. 2024-03-10].

Po rozpade Uhorska a vzniku Československa sa rozhodlo o zrušení Banskej akademie a udialo sa tak v roku 1919. Aj keď Banská akadémia zanikla, zostalo po nej dedičstvo v podobe vzdelávania v oblasti geovedeckých disciplín. Taktiež bola významným krokom v rozvoji lesníctva a baníctva v Uhorsku a „*stala sa nielen prvou vysokou školou tohto typu na Slovensku, ale aj v celej habsburskej ríši, v Európe a dokonca i na svete.*“³⁵

³⁵ HERČKO, I.: *Historický vývoj Baníckej akademie*. In: *Banícka akadémia v Banskej Štiavnici. Mining Academy in Banská Štiavnica*. Žiar nad Hronom : Aprint, 2012, s. 25-50.

2 LEGISLATÍVNE ZMENY V OBLASTI BANSKÉHO PRÁVA V 19. STOROČÍ

Baníctvo malo obrovský význam pre sociálnu štruktúru, pretože v oblasti baníctva, hutníctva a ďalších súvisiacich odvetviach bolo možné zamestnať tisíce ľudí. Banícky priemysel postupne prechádzal modernizáciou a výraznejšia bola v 19. storočí, kedy nastalo zavedenie parných strojov a ďalších vylepšení.

Maximiliánov banský poriadok pomáhal vývoju banského práva a bol v platnosti až do polovice 19. storočia.³⁶ Dnešné právne systémy sa Slovensku sú postavené na základe novovekých a moderných právnych princípov, ale históriu banského práva možno stále vidieť v niektorých historických prvkoch a miestnych tradíciách.

V 18. a 19. storočí začali zmeny vo vzťahoch v rámci banského práva, ktoré boli zapríčinené postupným rozvojom kapitalizmu. Zmeny sa týkali najmä vlastníckeho práva a spôsobu riadenia nerastných surovín, keďže na dôležitosti získavali privátne banícke spoločnosti. Rozvoj kapitalizmu a zmeny v ekonomickej štruktúre spôsobili tiež zmeny v rámci právnych noriem týkajúcich sa ťažby a obchodu s nerastnými surovinami. Vlastnícke práva a vzťahy sa prehodnocovali v kontexte rozvoja kapitalizmu a súkromných banských spoločností. V Uhorsku došlo k zrušeniu roboty, čiže k zrušeniu feudálnej povinnosti roboty, čo boli neplatené práce, ktoré museli roľníci vykonávať pre svojich feudálnych pánov. Cieľom bolo oslobodiť roľníkov od feudálnej nadvlády a posilniť ich vlastnícke práva. Takto bola umožnená väčšia sloboda v oblasti vlastníckych práv a vzťahov. Ďalšie z reforiem sa tiež týkali pôdy a vlastníckych vzťahov k nej. Prijali sa zákony, ktoré umožňovali predaj a dedenie pôdy, čím sa zmenil tradičný feudálny systém, keďže do tej chvíle boli v rozdelení pôdy nerovnosti a nespravodlivosti. Reformy prispeli tiež k jasnejším pravidlám dedenia majetku a proces dedenia bol zjednodušený a zefektívnený.

Nové zákony v rámci reformy sa týkali aj súdnictva, ktoré ovplyvňovalo vlastnícke právo. Prichádzala snaha o zabezpečenie spravodlivého a transparentného

³⁶ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku.*, Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 56.

prostredia. Cieľom týchto reforiem bolo modernizovať uhorskú spoločnosť, posilniť vlastnícke práva jednotlivcov a zrušiť niektoré feudálne prvky, aj keď implementácia a účinky mohli byť rôznorodé, pretože záviseli od konkrétnych podmienok v konkrétnych oblastiach v spoločenských vrstvách. Rozvoj a reformy súdneho banského systému mali zlepšiť právnu istotu a riešenie sporov v oblasti banského práva, ako konflikty medzi vlastníkmi baní a ďalšími zainteresovanými stranami. Rozvoj banského súdneho systému bol súčasťou širších reformných opatrení, ktoré mali modernizovať právny systém a taktiež sa mala zmodernizovať efektívnosť a spravodlivosť. V banskom priemysle bolo súdnictvo veľmi podstatné pre riešenie sporov týkajúcich sa vlastníckych práv k nerastným surovinám a banským koncesiam. Reformy vytvárali jasnejšie právne normy a postupy na riešenie týchto otázok. Prebiehala snaha o centralizáciu a unifikáciu súdneho systému. Vytvárali sa vyššie súdne inštitúcie a jednotné právne nariadenia pre celé cisárstvo. Začali vznikať nové právne predpisy, ktoré upravovali banský priemysel a s ním súvisiace práva a povinnosti a tiež mohli zahŕňať problematiku z oblasti environmentálnych a pracovných podmienok v banskom priemysle. Pri modernizácii bolo hlavným cieľom rýchlejšie a spravodlivejšie riešenie banských sporov. Popri rozvoji banského priemyslu sa stále častejšie objavovala potreba špecializovaných súdnych orgánov, ktoré by boli odborne vybavené v danej problematike. *„Banská a hutná výroba mala do začiatku 19. storočia vysokú úroveň. Vysokú úroveň dosahovali aj banské vedy a banícke školstvo.“*³⁷

V 19. storočí nastali zásadné legislatívne zmeny, ktoré súviseli s modernizáciou spoločnosti, reakciou na sociálne a ekonomické zmeny a tiež rozvojom priemyslu, aj keď začiatkom 19. storočia, počas napoleonských vojen baníctvo utrpelo úpadok a pokles banských robotníkov. Tento výrazný úpadok trval do konca 30-tych rokov 19. storočia, kedy sa dostal do rúk hlavného komorského grófa Gabriela Svaiczera a jeho pričinením a výbornými odbornými a organizačnými schopnosťami sa ho podarilo zastaviť a postupne navyšovať aj počet banského robotníctva.³⁸

V roku 1827 bola v Uhorsku vytvorená a vydaná nová verzia banského kódexu s názvom „Codex juris metallici“. Aj keď bol tento dokument pripravený, rokovania

³⁷ KOHÚTOVÁ, M., VOZÁR, J.: *Hospodárske dejiny Slovenska 1526 – 1848*. Bratislava : VEDA, 2006, s. 111.

³⁸ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. I. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 105.

o jeho schválení na Uhorskom sneme zlyhali, čo malo za následok, že sa nikdy nestal platným zákonom v praxi. Pokus o reformu banského práva v Uhorsku bol obnovený v roku 1844. Vtedy bola vytvorená komisia s úlohou prípravy novej legislatívy pre banské právo. Napriek týmto snahám však komisia nedosiahla schválenie a návrh nového banského zákona zostal len na papieri.³⁹ Celý proces poukazuje na komplexnosť a ťažkosti, ktoré mohli nastať pri pokusoch o reformy v oblasti banského práva v Uhorsku. Rôzne faktory, vrátane politických a legislatívnych prekážok, mohli prispieť k neúspechu týchto snáh o reformu.

V dvadsiatych rokoch 18. storočia chcel štát dosiahnuť kontrolu aj nad železorudným baníctvom a tak potreboval aj železo zaradiť medzi vyhradené nerasty. Prvý pokus bol zo strany cisára Karola IV. V roku 1724 nariadil vyberanie urbury aj zo železa a tí podnikatelia, ktorí ju odmietali platiť sa mali brať na zodpovednosť pred banským súdom a tiež aby ťažba železnej rudy bola možná len na základe povolenia banských súdov. V roku 1745 sa snažila Mária Terézia nariadiť opätovne tieto právne pomery, ale zase neúspešne. Rázne to vzal, v roku 1781, do rúk Jozef II., ktorý nariadil spraviť súpis všetkých železorudných baní, tiež hámrov a aj pecí a samozrejme ich majiteľov, s cieľom dosiahnuť platenie urbury, ale po jeho smrti boli jeho nariadenia znovu sabotované. Po neúspešných pokusoch, ešte z 18. storočia, cisára Karola IV. aj Márie Terézie a neskôr Jozefa II., znovu panovník začal pracovať na odvádzaní urbury a v roku 1815 vydal osobitný reskript, v ktorom bolo nariadené odvádzať každý dvadsiaty cent, čiže 5% z vyrobeného železa. Banské komory a banské súdy sa mali postarať o spísanie všetkých železiarskych výrobných zariadení a všetkých baní. V roku 1843 bolo najvyšším nariadením rozhodnuté odvádzať daň zo železnej rudy, buď v peniazoch alebo v rude a to kvôli tomu, aby boli zdanení aj tí, ktorí rudu len ťažili.⁴⁰

2.1 Obdobie revolúcie 1848 - 1849

Revolučné udalosti a atmosféra začiatkom roku 1848 ohrozovali súčasný režim v krajine. Základným smerovaním revolúcie bolo zbaviť sa feudalizmu a skončiť s absolutizmom. Tiež sa riešili aj národnostné otázky a bola snaha o presadenie

³⁹ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. I.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 101.

⁴⁰ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. I.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 102.

demokracie v politickej oblasti. Nepokoje boli aj v oblasti banského života, ale v tomto čase sa v oblasti banského práva nekonali zásadné zmeny.

Zasadnutie uhorského snemu, ktoré začalo už v roku 1847, pretrvávalo aj naďalej a v marci 1848 vystúpil Košút, ktorý kritizoval habsburský absolutizmus. Žiadal zrušenie poddanstva, rovnoprávnosť obyvateľstva, vytvorenie uhorskej vlády a tiež zastúpenie ľudu na správe krajiny. Upozornil aj na to, že pokus o udržanie súčasného režimu, by mohol dynastiu pripraviť o trón. Zároveň si snem uvedomil závažnosť problému, čo sa odrazilo na výraznej zmene postoja k reformám a zrazu veľmi rýchlo prijali aj tie, ktoré dlho odmietali. V marci 1848 začala revolúcia povstaním, ktorého dav sa začal zhromažďovať pred dolnorakúskym snemom. Štátna konferencia bola nahradená dočasnou vládou a 15. marca prišiel do Viedne Košút s požiadavkami voči viedenskej vláde a cisársky dvor jeho požiadavky schválil. 18. marca bolo vydaných 31 článkov, takzvané Marcové zákony, na základe ktorých vznikla vláda, snem sa zmenil na parlament a tiež došlo k zrušeniu poddanstva a volebné právo sa rozšírilo aj na nešľachticov.⁴¹ „*Všetci obyvatelia Uhorska sa stali občanmi s rovnakými právami i povinnosťami.*“⁴² Nepokoje boli aj v banskej oblasti, 22. marca baníci z okolia Banskej Štiavnice predložili sociálne požiadavky, sťažovali sa aj na vedenie baní a aj z ich strany prišla hrozba štrajkom. „*Neskôr žiadali aj spoluúčasť na správe banských podnikov, voľbu úradníkov a reorganizáciu banskej pokladnice. Vzbura hrozila rozšírením do ostatných stredoslovenských banských miest. Uhorská vláda sa pre strategický a hospodársky význam obávala ich spojenia so slovenským národným hnutím, ktoré malo v oblasti dobré pozície. Vyslala vládnuceho komisára Ľudovíta Benického, aby vzburu pacifikoval. Ten baníkov pomocou ústupkov a sľubov v kombinácii s hrozbou represálií vojenských jednotiek upokojil.*“⁴³ Následne nepokoje prebiehali ešte ďalšie mesiace a 2. decembra 1848 na to zareagoval aj panovník, Ferdinad V., abdikovaním. Na trón nastupuje jeho syn František Jozef, na čo boli negatívne ohlasy od väčšiny poslancov z uhorského snemu a viedlo to ešte k vyhrotenejším roztržkám s Habsburgovcami

⁴¹ PODOLAN, P., VIRŠINSKÁ, M.: *Slovenské dejiny III. 1780 – 1914*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014. s. 155.

⁴² MRVA, I., SEGEŠ, V.: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 266.

⁴³ PODOLAN, P., VIRŠINSKÁ, M.: *Slovenské dejiny III. 1780 – 1914*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014. s. 161.

a prehľbilo sa to do vojenského konfliktu.⁴⁴ Revolučné maďarské vojská na jednej strane a cisárske vojská na druhej bojovali až do leta 1849, kedy napokon revolučné vojská kapitulovali 13. augusta 1848 pri Világoši.⁴⁵

Aj keď reformy boli neúspešné, predsa mali vplyv na prichádzajúce politické a spoločenské udalosti a poznačili uhorskú históriu na nasledujúce roky. V roku 1849, po porážke, bol nastolený neoabsolutizmus a centralistická politika Viedne 29. novembra 1852 zaviedla rakúsky právny poriadok, ktorý platil na území Uhorska.⁴⁶

V polovici 19. storočia, po oktrojovaní rakúskeho práva, sa začal v Uhorsku používať rakúsky banský zákon z roku 1854, ktorý podržala v platnosti aj Judexkuriálna konferencia v roku 1861 a teda predmetný banský zákon sa v Uhorsku používal aj naďalej a prebiehajúce snahy o prijatie uhorského banského zákona na konci 19. storočia úspešné neboli.

2.2 Všeobecný banský zákon z roku 1854

V druhej polovici 19. storočia to boli hlavne politické udalosti a narastajúci kapitalizmus, ktoré ovplyvňovali vývoj baníctva na Slovensku.⁴⁷ „V roku 1854 bol vydaný banský zákon pre všetky krajiny habsburskej ríše. Išlo však o zhora nanútený zákon, ktorý nevychádzal z domácich právnych pomerov, preto ho Uhorsko len neochotne prijímalo.“⁴⁸ Týmto banským zákonom boli zrušené všetky banské práva, ktoré boli v platnosti v období uhorského feudalizmu.⁴⁹ Boli upravené práva majiteľov pozemkov, na ktorých boli uhoľné ložiská, alebo týmto zákonom bolo aj minerálne uhlie vyhlásené za vyhradený nerast, čo bolo v úplnom rozpore s právom, ktoré platilo dovtedy a preto boli na koniec zákona pridané paragrafy 284 a 285, na základe ktorých mohli majitelia

⁴⁴ MRVA, I., SEGEŠ, V.: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 275.

⁴⁵ MRVA, I., SEGEŠ, V.: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 283.

⁴⁶ MOSNÝ, P., LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska*. Šamorín : Heuréka, 2010, s. 99.

⁴⁷ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 120.

⁴⁸ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 101.

⁴⁹ RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, s. 71

pozemkov s uhoľnými ložiskami bez zmeny ťažiť uhlie a navyše získali právo odoprieť ťažbu cudzím na ich pozemku. Po 1. novembri 1859 si už majitelia pozemkov museli zabezpečiť súhlas a na vydávanie týchto práv slúžili banské kapitanáty.⁵⁰ Tento všeobecný banský zákon bol postavený hlavne na zákonoch štátu, na Maximiliánovom banskom poriadku, niektorých kráľovských nariadeniach a na právnych zvykoch jednotlivých baní, ale boli tiež do neho zahrnuté aj špeciálnejšie pramene, ako banskoštiavnické a kremnické banské ustanovenia.⁵¹

Predpis k všeobecnému banskému zákonu, ktorý bol vydaný výnosom rakúskeho ministra financií z 5. októbra 1854, číslo 634, má v uhorskom a rakúskom banskom práve podobné miesto, čiže nebol vyhlásený a mal záväznosť len pre podriadené banské úrady.⁵² Do rakúsko-uhorského vyrovnania baníctvo drahých kovov a vyhradených nerastov spadalo pod centrálné orgány vo Viedni, ale po vyrovnaní boli vytvorené osobitné orgány pre riadenie baníctva v Uhorsku a to v Budapešti na ministerstve financií.⁵³

Tento „všeobecný banský zákon bol vydaný cisárskym patentom 23. mája 1854 a vyhlásený ríšskym zákonníkom z roku 1854 pod číslom 46. Okrem iného obsahoval v 12. diele niektoré základné ustanovenia, ktoré sa týkali pôsobnosti banských úradov. Dvanásty diel bol o pôsobnosti banských úradov nad baňami a o konaní pri ňom. Na základe tohto zákona bol vydaný 21. júla 1871 pod číslom 77 ríšskeho zákonníka zákon o zriadení a pôsobnosti banských úradov.“⁵⁴ V úvode sa nachádzajú ustanovenia, ktoré upravujú základné pravidlá pre ložiská nerastov a pravidlá pre získanie oprávnení na dobývanie. Hlavne § 3 hovorí o takzvaných vyhradených nerastoch, medzi ktoré patrili meď, striebro a zlato, čiže drahé kovy, ale tiež kamenec, síra a grafit a vzťahovalo sa na ne ešte banské regálne právo, čiže na ťažbu bolo potrebné povolenie od štátu. Dolovanie

⁵⁰ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 203.

⁵¹ AUGUSTÍNOVÁ, E.: Vydávanie banskej odbornej literatúry v stredovekej banskej oblasti od konca 18. storočia do roku 1918. In *Európsky význam slovenského baníctva v stredoveku a novoveku. Zborník prednášok*, 8. – 10.9.2010. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, 2010, s. 31.

⁵² KRIŽKO, B.: *Banský zákon platný na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Bratislava : Universum, 1931, s. 12.

⁵³ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, 1. diel, s. 120.

⁵⁴ *História vzniku štátnej banskej správy* [online]. hbu.sk. Dostupné na internete: <https://www.hbu.sk/files/documents/historia-sbs.pdf> [cit. 2024-02-08].

nevyhradených nerastov zostáva právom vlastníka.⁵⁵ Východiskovými bodmi zostavenia tohto dokumentu boli feudálne zvyklosti, moderný saský a pruský zákon, ale aj Maximiliánov banský zákon a na jeho vytvorenie bola zostavená komisia v roku 1849.⁵⁶

Všeobecný banský zákon upravoval postup nadobúdania ložísk nerastov a ich dobývanie, ale keďže tento zákon bol len naoktrojovaný, tak toto v ňom bola jediná významná zmena. V jednotlivých kapitolách tiež boli obsiahnuté predpisy na vyhľadávanie a odkrývanie ložísk, čiže kutanie a udeľovanie banských povrchových mier, prebytkov, o rozlohe, o povinnosti vlastníkov pozemku poskytnúť ich na dobývanie užitočných nerastov a tiež pre potreby banskej a hutnej výroby, ďalej tam bolo obsiahnuté odškodňovanie majiteľov pozemkov, spoločné podnikanie v baníctve, čiže ťažiarstvo, povinnosť pracovať v baniach, vzájomné vzťahy banských podnikateľov, pomery k banským úradníkom a robotníkom, bratské pokladne ako záujmové organizácie baníkov, rôzne banské poplatky, dozor štátnych orgánov nad baňami a mnoho ďalších.⁵⁷

Keď sa v roku 1854 zaviedol všeobecný banský zákon, spôsobilo to zmenu vo vykonávaní banskej správy. Boli vytvorené banské kapitanáty a banské komisariáty, ktoré nahradili predchádzajúce dištriktuálne a substitučné banské sudy. Banské kapitanáty fungovali ako prvostupňové orgány a ich rozhodnutia mohli byť odvolané pôvodne rakúskym ministrom financií, po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní v roku 1867 uhorským ministrom orby, priemyslu a obchodu a od roku 1890 uhorským ministerstvom financií.⁵⁸ „*Definitívnu organizáciu, sídlo, obvod a kompetenciu banských súdov upravilo cisárske nariadenie č. 160/1858.*“⁵⁹ Úloha kapitanátov spočívala v dohliadaní nad dodržiavaním banského zákona, schvaľovali banské prepôžičky, koncesie, ďalej zlučovali a rozdeľovali banské miery a polia, schvaľovali spoločnosti a ťažiarstva, ich rozpustenie, delenie majetku, schvaľovali stanovy bratských pokladníc, vyrubovali banskú daň, ukladali pokuty za priestupky, udeľovali kutacie povolenia, banské miery, prebytky, povrchové miery, koncesie pre pomocné banské diela, vykonávali

⁵⁵ FAJNOR, V., ZÁTHURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práv platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Šamorín : Heuréka, 1998, s. 89.

⁵⁶ GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historický komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 179.

⁵⁷ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 188.

⁵⁸ *História vzniku štátnej banskej správy* [online]. hbu.sk. Dostupné na: <https://www.hbu.sk/files/documents/historia-sbs.pdf> [cit. 2024-02-08].

⁵⁹ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 188.

banskopolicajné prehliadky závodov, zabezpečovali ochranu osôb a majetku, urovnávali spory medzi podnikateľmi, atď., a na všetky svoje rozhodnutia si mali viesť rôzne knihy verejnoprávneho charakteru. Banský kapitanát sa od 1. januára 1890 dostal pod právomoc Ministerstva financií v Budapešti a stalo sa tak na základe ministerského nariadenia č. 1727 z 29. decembra 1889 a podliehal mu až do roku 1918.⁶⁰

Všeobecný banský zákon reálne začal byť účinný až 1. novembra 1859 a to z dôvodu že uhorská šľachta sa nechcela vzdať uhoľných ložísk a uznať ich za súčasť banského regálu.⁶¹ Zákon v plnom rozsahu v konečnom dôsledku platil veľmi krátko, len do 23. júna 1861, pretože uhorská vládnuca trieda nebola ochotná akceptovať tieto zákony. „Prvým ústupkom dvora bol cisársky patent z 20. októbra 1860, ktorý znamenal zmierenie absolutistických tendencií a počiatky obnovy právnych pomerov z pred roku 1848“⁶², nazýval sa Októbrový diplom. Ten narazil na odpor a preto bola vláda poverená vypracovaním novej ústavy pre monarchiu a bola kodifikovaná Februárovým patentom 26. februára 1861, ktorý nakoniec len rozpútal väčšie rozpory medzi viedenským dvorom a uhorskou opozíciou.⁶³

Všeobecný banský zákon konečne unifikoval banské právo a v konečnom dôsledku aj úplne nahradil Maximiliánov banský poriadok, ale „až do roku 1867 slúžil, ako recepčná norma, pretože zakotvoval právnu kontinuitu s doterajším právnym stavom, pretože podľa základných zásad uhorského štátneho práva bola rakúska absolutistická vláda z rokov 1849 – 1867 pokladaná za neústavnú.“⁶⁴

„Zákon z roku 1854 pretrval s väčšími či s menšími obmenami vo viacerých krajinách strednej a južnej Európy až do polovice 20. storočia.“⁶⁵

⁶⁰ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 188.

⁶¹ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 203.

⁶² ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 204

⁶³ PODOLAN, P., VIRŠINSKÁ, M.: *Slovenské dejiny III. 1780 – 1914.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014. s. 239.

⁶⁴ *Štátna banská správa SR* [online]. DURBÁK, M. Dostupné na internete: <https://www.prvybanickyspolok.sk/content/historia/statna-banska-sprava-sr> [cit. 2024-02-08].

⁶⁵ AUGUSTÍNOVÁ, E.: Vydávanie banskej odbornej literatúry v stredoslovenskej banskej oblasti od konca 18. storočia do roku 1918. In: *Európsky význam slovenského baníctva v stredoveku a novoveku. Zborník prednášok*, 8. – 10.9.2010. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica, 2010, s. 28-34.

2.2.1 Bratské pokladnice

Sociálne zabezpečenie baníkov bolo na nulej úrovni a preto boli doslova donútení zabezpečovať si financie po vlastnej réžii, keďže vďaka ich ťažkej práci pod zemou im často vznikali rôzne choroby z povolania alebo úrazy. V skoršom období bratským pokladniciam predchádzali rôzne náboženské a charitatívne spolky, ale právny základ dostali až v roku 1854 a to Všeobecným banským zákonom, ktorý nariadil povinne zriadiť bratskú pokladnicu v každom banskom podniku. Stanovy v bratských pokladniciach boli schvaľované nadriadeným banským úradom a všetci, ktorí nastúpili do práce, či už to boli radoví baníci alebo dozorcovia, museli sa stať členmi bratskej pokladnice a boli im vymerané príspevky, ktoré do nej musia platiť.⁶⁶ Podľa ustanovení zákonného článku XIV. z roku 1891 boli stanovy prepracované v roku 1894. Existovali dve bratské pokladnice, ktoré sa v roku 1901 zlúčili do jednej.⁶⁷

⁶⁶ *Východoslovenské bratské pokladnice. Združený inventár* [online]. minv.sk. Dostupné na internete: https://minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/sba/doc/BPSO.pdf [cit. 2024-03-13].

⁶⁷ FRÁK, G.: *Baníctvo v Železníku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1987, s. 110.

3 DOČASNÉ SÚDNE PRAVIDLÁ JUDE XKURIÁLNEJ KONFERENCIE Z ROKU 1861

„V rokoch 1849-1860 bol uhorský právny poriadok vo svojej pôvodnej podobe zrušený a postavený na úplne novej platforme – rakúskeho, prípadne v Rakúsku špeciálne pre Uhorsko vytvoreného práva. S takýmto postavením Uhorska a s derogáciou jeho právneho poriadku v záujme tesnejšej unifikácie s rakúskymi krajinami Uhri pochopiteľne neboli ochotní súhlasiť.“⁶⁸ Panovník sa rozhodol pre kompromisné riešenie – právne vyrovnanie a teda určiť si vlastný právny poriadok. V dôsledku týchto udalostí začala pôsobiť jedexkuriálna konferencia a Uhri sa „rozhodli pre reštauráciu tradičného uhorského práva so zmenami vykonanými Bratislavskou marcovou ústavou z roku 1848, s recepciou čiastočne zachovávajúcou oktrojované pokrokové predpisy rakúskeho pôvodu a s vytvorením niektorých úplne nových pravidiel.“⁶⁹

Zasadnutie Judexkuriálnej konferencie trvalo od 23. januára do 4. marca 1861 a počas toho sa im podarilo vypracovať dokument Dočasné súdne pravidlá, ktorý obsahoval 8 kapitol. Konferencia doplnila Všeobecný banský zákon z roku 1954 o mnoho svojich ustanovení a z tohto zákona recipovala materiálnu časť.⁷⁰ Síce nám z názvu vyplýva, že tieto pravidlá mali platiť len určitú dobu, platnosť niektorých dosiahla až sto rokov.

Úlohou týchto pravidiel bolo riešenie pretrvávajúceho sporu a nepokojov medzi uhorským ľudom a cisárom. Cisár sa uberal cestou centralistickej moci a Uhorsko si stálo za svojimi liberálnymi a parlamentaristickými normami, keď utrpela porážku uhorská revolúcia, tak sa cisár sám chytil vytvorenia nového právneho systému, ktorý bol zrazu úplne odlišný od dovtedajšieho práva, až kým cisárovi absolutistické snahy utrpeli porážku koncom 50-tych rokov 19. storočia.⁷¹

⁶⁸ GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 17.

⁶⁹ GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 18.

⁷⁰ KRIŽKO, B.: *Banský zákon platný na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Bratislava : Universum, 1931, s. 11-12.

⁷¹ GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 5-6.

Podľa dočasných súdnych pravidiel zostali pozemky, na ktorých boli uhoľné ložiská vo vlastníctve držiteľov pozemkov a to sťažovalo ich využívanie a negatívne to ovplyvňovalo zhutňovanie drahých kovov a iných rúd. Baníctvo zaznamenávalo v tomto období úpadok a taktiež aj železorudná výroba a drahokovné baníctvo, čo dospelo skoro až k ich zániku.⁷²

„Dočasné súdne pravidlá spravili do banského zákona niekoľko zásahov.“⁷³ Pôvodne niektoré nerasty spadali pod panovnícke regálne právo, kde patrilo aj kamenné uhlie a vlastník pozemku ho mohol dolovať len so súhlasom panovníka a musel za neho zaplatiť poplatok do štátnej pokladne, ale podľa Dočasných pravidiel tam už kamenné uhlie nespádalo a dolovacie právo sa mohlo vo forme koncesie prideliť aj inej osobe, ako vlastníkovi pozemku a tomuto sa hovorí tzv. systém banskej slobody.⁷⁴

Dočasné súdne pravidlá boli doplnené aj o ďalšie nové pravidlá vo vzťahu k banskému súdnictvu a banskej správe, výslovne sa upravovala činnosť banských komisariátov, ako správnych orgánov na území baníctva a komisariáty mali aj svoju súdnu zložku a teda bola spochybnená zásada oddeliteľnosti súdnej a výkonnej moci. Banské sudy mal byť trojčlenné, a dvaja, ktorých menovala vláda, mali byť znalcami banského práva a to banský komisár a referent a jeden laický prísediaci. Až neskôr došlo k odbornejšej premene banských súdov a to tak, že banský komisár bol nahradený sedriou s právomocou banského súdu – zákonný článok XXXI/1871 o organizácii súdov, § 21-23 a navyše podľa zákonného článku XVII/1891 sa menilo zloženie súdov a už nemalo obsahovať žiaden laický prvok. „Následne boli tieto ustanovenia nahradené sústavou banských súdov podľa § 583-587 Občianskeho súdneho poriadku z roku 1911.“⁷⁵

Pravidiel banského práva sa týkala VII. časť a 1. paragraf sa týkal uhlia, v ktorom bolo znovu vyhlásené, že majiteľ uhlia je majiteľ pozemku na ktorom sa nachádza uhoľné ložisko, ďalej bola zrušená urbura z ťažby a poplatok majiteľovi pozemku. Bolo tam

⁷² ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 120.

⁷³ GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861.* Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 179-180.

⁷⁴ MAZÚREK, J. *BANÍCTVO NA SLOVENSKU V ROKOCH 1854-1938: HOSPODÁRSKY, SOCIÁLNY A POLITICKÝ VÝVOJ.* MARTIN : VLASTNÝM NÁKLADOM, 2000, S. 41

⁷⁵ GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861.* Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 180.

zakotvené, že majiteľ pozemku vždy musí dať súhlas, aby niekto cudzí získal kutacie právo a súčasne platilo, že cudzí podnikateľ musí prepustiť majiteľovi pozemku objavené uhoľné ložisko, keď na ňom kutali súčasne a ak to bolo pred dátumom 1. novembra 1859, taktiež aj vyťažené uhlie. Tieto nariadenia vyvolali mnoho nejasností a bolo potrebné hľadať iné riešenia. Pokus prichádzal z dvora s dekrétom č. 13622 v roku 1862. Tento dekrét upravoval mnohé aspekty týkajúce sa ťažby nerastných surovín, vlastníctva banských diel, práv a povinností baníkov a tiež otázky ochrany životného prostredia. V dekréte bolo nariadené, že aj majiteľ musí mať povolenie na kutanie a tiež si musel zaobstarat' prepôžičku banských mier a platil len daň za prenájom. Aj napriek všetkému bolo uhoľné právo plne nejasností.⁷⁶

V zákone boli upravované vlastnícke práva a teda podľa tohto zákona patrili nerastné suroviny vlastníkovi pôdy, pod ktorou sa nachádzali. Tento princíp sa nazýva banské právo a umožňoval vlastníkovi pôdy ťažbu nerastných surovín. Zákon uznával aj špeciálne banské práva banských majstrov na ťažbu a správu banských diel na určitých územiach. V neposlednom rade tu boli obsiahnuté aj ustanovenia na reguláciu samotnej ťažby aj vrátane bezpečnostných noriem a ochrany životného prostredia. Ďalej sa v ňom vyskytovala úprava daní a poplatkov za ťažbu nerastného bohatstva a tiež riešenie otázok súvisiacich so súdnym vymáhaním práv a povinností v banských záležitostiach.

Ďalšie ustanovenia sa týkali bývalých zemepanských urbárskych pozemkov a teda za vlastníka bol považovaný momentálny vlastník pozemku vysporiadanej pôdy, aj keď by šlo o bývalého poddaného. Ďalej sa v Dočasných súdnych pravidlách objavili aj vzťahy k susedom, keď šlo o banské majetky a susedia nemohli byť nijako obťažovaní alebo obmedzovaní, či sa už jednalo napríklad o dym alebo o zákerné vytyčovanie hraníc. Pri nakladaní s banskými majetkami sa vyžadoval aj osobitný zápis – *modus* do banskej knihy a bez neho by nemohla zmluva o prevode nadobudnúť účinnosť.⁷⁷

Práva k banským veciam sa nachádzajú v IV. kapitole v paragrafoch 15 – 30. V § 15 je uvedené, že hmotnoprávna časť rakúskeho všeobecného zákona zostane platná, kým sa s konečnou platnosťou uzákoní banské právo. 1. článok § 16 o revírných štatútoch, kde bola povolená interná normotvorba banských spoločenstiev vlastníkov

⁷⁶ ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1. diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 204.

⁷⁷ GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 181.

baní a súvisiace právne predpisy boli *bod 7. dvorského dekrétu z 3. septembra 1862, č. 13622 a nariadenie ministerstva financií č. 28416/1905.*⁷⁸

„*Dočasné súdne pravidlá rozlišovali viaceré druhy banských kníh (v širšom zmysle), vedených banskými súdmi:*

- a) knihu rozsudkov,*
- b) knihu zmlúv,*
- c) banskú knihu (v užšom zmysle)*
- d) pozemkovú a katastrálnu banskú knihu. “*⁷⁹

V užšom zmysle banské knihy slúžili na zaznamenávanie vecných práv týkajúcich sa banského majetku. Je dôležité poznamenať, že neexistovali samostatné právne predpisy týkajúce sa banských pozemkových kníh a preto sa banské knihy riadili nariadením ministerstva spravodlivosti z 24. februára 1950, ktoré bolo upravované a dopĺňané zmenami obsiahnutými v § 264 a 265 banského zákona.⁸⁰

Pravidlá ďalej upravovali aj dedičské konanie týkajúce sa banského majetku, v ktorom konal banský súd a platilo, že podiely v baniach museli byť rozdelené v rovnakom pomere, teda v pomere určenom dedičským právom. Osobitná úprava bola pre banské podnikanie, ktorá sa týkala podielov v baniach a ich delenia na menšie podiely, ak by tak chceli urobiť, tak si podľa zákona z roku 1854 museli vytvoriť nútenú obchodnú spoločnosť. V pravidlách napokon nájdeme aj úpravu výkonu súdneho nariadenia vo vzťahu k banskému majetku o ktorom sa podávala správa banskému súdu.⁸¹ V niektorých ustanoveniach sa vyskytujú aj administratívnoprávne prvky, ktoré boli späté

⁷⁸ GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 352.

⁷⁹ GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 181.

⁸⁰ GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 182.

⁸¹ GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 182

s činnosťou banských komisariátov, ktoré pôsobili ako správne orgány na úseku baníctva.⁸²

3.1 Ďalšie legislatívne zmeny po roku 1867

V Uhorsku aj naďalej platil Všeobecný banský zákon s úpravami Judexkuriálnej konferencie. Pod číslom 77 ríšskeho zákonníka bol 21. júla 1871 vydaný zákon o zriadení a pôsobnosti banských úradov. Banské úrady ustanovil ako orgány hlavného dozoru nad bankou prevádzkou a nad dodržiavaním povinností. Banské úrady ďalej mali právomoci na vykonávanie prehliadok banských prevádzok, nahliadanie do plánov a do mapovej dokumentácie banských podnikateľov, vydávanie rozhodnutí na dodržiavanie banského zákona, vyšetrovanie mimoriadnych udalostí a nariaďovanie potrebných opatrení. Banské kapitanáty boli prvostupňové orgány s prvostupňovou a druhostupňovou pôsobnosťou úradov a nachádzali sa v Banskej Bystrici, v Spišskej Novej Vsi a banský komisariát sa nachádzal v Rožňave. Treťostupňovým orgánom a teda orgánom s najvyššou inštanciou bolo rakúske ministerstvo financií. Neskôr, a to teda od roku 1867 bolo najvyššou inštanciou ministerstvo orby, priemyslu a obchodu a v roku 1890 sa ním stalo horské ministerstvo v Budapešti. Keď vznikla samotná Československá republika, organizácia banskej správy zostala zachovaná a aj ďalej sa vykonávala podľa Všeobecného banského zákona z roku 1854 a prihliadalo sa aj na uhorské obyčajové právo. Až na začiatku 20. storočia a to v roku 1918 sa vytvoril pre banské a hutnícke podniky a iné zariadenia Vládny banský komisariát, ktorý mal najprv spájať hospodársku a technickú stránku správy a administratívy banských a hutníckych závodov, ale v roku 1919 vznikol Vládny banský komisariát, ktorý bol tiež vytvorený pre banské a hutnícke závody a mal odčleniť hospodársku a technickú správu od banskej administratívy a plnil funkciu druhostupňového orgánu banskej správy. Na území Slovenska sa zachovali len dva banské kapitanáty, v Banskej Bystrici a v Spišskej Novej Vsi a ich pôsobnosť trvala do roku 1934, kedy začalo dohádzať k reorganizácii banskej správy.⁸³

⁸² GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 343.

⁸³ DURBÁK, M. *Štátna banská správa SR* [online]. prvybanickyspolok.sk. Dostupné na: <https://www.prvybanickyspolok.sk/content/historia/statna-banska-sprava-sr> [cit. 2024-02-08].

Recipovaný banský zákon Judexkuriánou konferenciou platil skoro bez zmien až do polovice 20. storočia, jediné zmeny nastali v oblasti banského súdnictva v rokoch 1868, 1871, 1891, 1911 a boli menené novými civilnými procesnými kódexmi a zákonmi.⁸⁴

Všeobecný banský zákon bol v platnosti a aj v ďalších návrhoch z rokov 1870 a 1884 sa naďalej uhlie označovalo ako voľný nerast až do roku 1903, kedy znovu bol vlastníkovi priznaný ťažobný podiel. Závazok bol zaťažujúci pre podnikateľa a tak sa v tomto treťom návrhu určila najvyššia hranica podielu, aby sa podporilo banské podnikanie.⁸⁵

3.2 Revízny súd pre banské právo

Revízny súd pre banské právo bola špeciálna inštitúcia, ktorá vznikla v roku 1877 a jej úlohou bolo rozhodovanie v prípadoch týkajúcich sa banských zákonov a ich vykonávania. Banský revízny súd (Banátok Revíziós Törvényszéke) sa stal dôležitým orgánom, ktorý sa zaoberal rôznymi otázkami vrátane koncesií, vlastníckych práv, daňových záležitostí a iných aspektov spojených s banským priemyslom. Tento súd mohol vykonávať funkcie v rámci definovaných právomocí a kompetencií v oblastiach banského práva. Bol zameraný výhradne na banské otázky a jeho úlohami bolo zabezpečovať právnu istotu a spravodlivé riešenia súdnych sporov, ktoré sa týkali ťažby nerastných surovín. Vytvorenie tejto inštitúcie svedčí o snahe skompletizovať špeciálne súdne orgány na riešenie komplexných a technicky náročných otázok v oblasti banského práva.

3.3 Recepčia v 1. Československej republike

Po vzniku Československej republiky došlo k recepcii právneho poriadku česko-slovenskou recepčnou normou z 28. októbra 1918 č. 11/1918Zb., to znamená, že prevzala

⁸⁴ GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 343.

⁸⁵ ZÁMORA, P. *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel*. Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 213.

rakúsky právny poriadok pre české zeme a pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. Takto vznikol právny dualizmus aj v oblasti baníctva. V tomto období aj stále platil Všeobecný banský zákon z roku 1854 podľa novely platnej od roku 1934.⁸⁶

Vznik Československa nastolil pozitívne zmeny, ktoré sa týkali najmä školstva, kultúry, rozvoja jazyka, ale pre ekonomiku to malo horšie dopady, keďže vláda sa snažila na území Slovenska oslabiť a monopolizovať celý priemysel koncernami. Išlo o takzvanú transformáciu priemyslu a boli pri tom využité takzvané nostrifikačné zákony č. 417/1919 Zb., č. 12/1920 Zb. a č. 690/1920 Zb., ktorými bolo cudzozemským spoločnostiam, ktoré mali na území Československa závody, prikázané, aby preložili sídlo a hospodárske vedenie na územie Československa, inak im mohla byť zakázaná činnosť a mohli im skonfiškovať majetky. Na základe otázok, ktoré súviseli s nostrifikáciou začali rokovania s Maďarskom a Rakúskom. V roku 1920 sa podarilo uzavrieť dohodu s Rakúskom a s Maďarskom až v roku 1927 a podpísala sa obchodná zmluva. Takto sa v národnom hospodárstve dostal český kapitál na prvé miesto a tiež aj slovenskému kapitálu sa zvýšila úroveň.⁸⁷

Baníctvo zostávalo v úzadí, nemali na neho dobrý vplyv, či už snahy Maďarska o okupáciu, povojnová hospodárska kríza a veľká hospodárska kríza, ale od 30-tych rokov 20. storočia sa začal zvyšovať dopyt po železe a farebných kovoch a situácia sa stala priaznivejšou, ale po okupácii Maďarskom prišlo územie Slovenska o veľké množstvo nerastného bohatstva. Banská a hutná spoločnosť Praha, ktorá vznikla v roku 1906, vynakladala úsilie na likvidáciu železohutníctva na území Slovenska. Baníctvo malo v tomto období aj špecifické podmienky, ktoré ovplyvňovali jeho vývoj a to najmä že, „kompetencie novovzniknutých slovenských orgánov pre baníctvo boli malé a postupne zlikvidované a centralizované do Prahy na ministerstvo verejných prác, tiež strata vysokej školy Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici“⁸⁸, ktorá bola presťahovaná do Maďarska a tým Slovensko prišlo o vedeckú základňu a o vychovávanie mladých kádrov. Ďalšie podmienky, ktoré ovplyvňovali jeho vývoj boli, že odborná terminológia sa tvorila rýchlo a banskú a hutnú terminológiu nahrádzala nemčina, maďarčina a čeština, v štátnych baniach bolo málo skúsených technikov. Ďalej to boli

⁸⁶ ZÁMORA, P. *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 213-214.

⁸⁷ ZÁMORA, P. *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 222.

⁸⁸ ZÁMORA, P. *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 223.

drahé trhaviny, vysoké tarify za dopravu a každý rok sa konali dlhé rokovania s ČSD⁸⁹ o odbere uhlia zo štátnych baní. Všetky tieto udalosti posledných rokov mali ťažký dopad na baníctvo.⁹⁰

Popri vývoji banského práva, sa vyvíjali aj bezpečnostné predpisy zaoberajúce sa trhavinami a prácami s nimi. Ako prvé boli vydané predpisy o výrobe, uskladňovaní a doprave trhavín na povrchu banských závodov a o dozore nad nimi, ktoré vydalo Ministerstvo vnútra v Budapešti v roku 1890 a ďalšie predpisy s trhavými prácami v uhoľných baniach a funkciou strelmajstrov, ale tie vyšli až v roku 1909. Rokmi sa rozširovali a pribúdali aj ďalšie bezpečnostné predpisy, v ktorých sa hovorilo o ochrane pred uhoľným prachom, o zásadách osvetľovania baní, v ktorých sa vyskytoval výbušný plyn, o trhavých prácach s kvapalným vzduchom a tieto vstúpili do platnosti až v roku 1916.⁹¹

⁸⁹ Československé státní dráhy

⁹⁰ ZÁMORA, P. *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 223.

⁹¹ ZÁMORA, P. *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, s. 213-214.

ZÁVER

História a význam baníctva na území Slovenska ukazuje, že toto územie bolo bohaté na nerasty a uhlie, čo viedlo k rozvoju baníctva už v stredoveku. Baníctvo sa stalo jedným z pilierov hospodárstva a prinieslo významné príjmy. Dynamicky sa začala rozvíjať ťažba nerastných surovín v 12. a 13. storočí, najmä drahých kovov a soli. Panovník udeľoval banské slobody a zaviedol monopol na drahé kovy, čo podporovalo centrálnu hospodárstvo. Postupne sa vyvíjali nové ťažobné metódy a technológie, čo zvyšovalo efektívnosť ťažby. Baníctvo prispelo k ekonomickému rozvoju v Uhorsku a bolo dôležité aj pri financovaní vojenských kampaní a pri obchodných vzťahoch s inými krajinami.

Politické nepokoje a protihabsburské povstania negatívne ovplyvnili baníctvo a viedli k oslabeniu jeho postavenia. S nástupom Habsburgovcov na uhorský trón sa začali meniť aj banské právne normy. Ferdinand I. a neskôr Maximilián II. sa snažili zaviesť nový banský poriadok, ktorý by posilnil ich moc nad banskými mestami a nad ťažbou. Podarilo sa to Maximiliánovi, ktorý zaviedol banský poriadok, známy aj ako Codex Maximilianeus Montanus. Zmeny nastali aj v banskej administratíve a v banskom súdnictve a nachádzalo sa v ňom nové usmernenia pre banský priemysel.

V 18. storočí vznikla Banská akadémia v Banskej Štiavnici, ktorá sa stala popredným centrom vzdelávania v oblasti hutníctva a baníctva. Iniciatíva k jej založeniu vychádzala od Márie Terézie a cieľom bolo poskytnúť kvalitné vzdelanie v oblasti baníctva a podporiť aj jeho rozvoj. Napriek tomu, že Banská akadémia neskôr zanikla, jej vplyv na rozvoj baníctva a vzdelávania v oblasti banských disciplín zostal.

V 18. a v 19. storočí dochádzalo k zmenám v banských vzťahoch v dôsledku rozvoja kapitalizmu. Reformy smerovali k oslobodeniu roľníkov od feudálnej nadvlády a posilneniu ich vlastníckych práv. Súdna reformy a modernizácia právneho systému mali za cieľ zabezpečiť spravodlivé riešenie sporov a posilniť právnu istotu.

Ďalej sme rozoberali udalosti z obdobia revolúcie v Uhorsku a ich vplyv na spoločensko-politickú situáciu a banský život. Revolučné hnutie sa zameriavalo na zbavenie feudalizmu, zrušenie absolutizmu a riešenie národnostných otázok. V banskom živote vznikali tiež nepokoje, baníci požadovali sociálne reformy a účasť na riadení banských podnikov. Napriek pokusom o reformy a politické zmeny, situácia sa

skomplikovala abdikáciou cisára Ferdinanda V. a nástupom Františka Jozefa na trón, čo viedlo k vojenskému konfliktu medzi revolučnými maďarskými vojskami a cisárskymi vojskami. Revolučné vojská kapitulovali v auguste 1849. Následne sa nastolil neoabsolutizmus a centralistická politika Viedne, ktorá v roku 1852 zaviedla rakúsky právny poriadok aj na území Uhorska. Zároveň začal platiť rakúsky banský zákon z roku 1854, čo znamenalo absenciu úspechu pri prijatí uhorského banského zákona.

Dôležitým dokumentom, ktorý ovplyvnil baníctvo, bol všeobecný banský zákon z roku 1854. Tento zákon zrušil banské práva platné v období uhorského feudalizmu a upravil práva majiteľov pozemkov s uhoľnými ložiskami. V súlade s týmto zákonom boli vytvorené banské kapitanáty a komisariáty, ktoré nahradili predchádzajúce banské súdy. Zákon taktiež zaviedol bratské pokladnice, ktoré mali slúžiť ako sociálne zabezpečenie pre baníkov. Avšak, tento zákon narazil na odpor uhorskej vládnej triedy a jeho úplné uplatnenie trvalo len do roku 1861, keď bol recipovaný novými právnymi nariadeniami. Napriek tomu zákon zostal v platnosti s menšími zmenami až do polovice 20. storočia.

Medzi 23. januárom a 4. marcom 1861 sa konala Judexkuriálna konferencia, ktorá vypracovala „Dočasné súdne pravidlá“ obsahujúce 8 kapitol a rozširujúce Všeobecný banský zákon z roku 1854. Tieto pravidlá, hoci pôvodne zamýšľané ako dočasné, boli v platnosti až približne sto rokov a riešili pretrvávajúce spory medzi uhorským ľudom a cisárom. Zároveň došlo k reorganizácii banského súdnictva a správy, čo zahŕňalo aj zmeny v zložení banských súdov. V období po roku 1867 platil Všeobecný banský zákon, ktorý bol upravený na základe rozhodnutí Judexkuriálnej konferencie.

Najvyššou inštanciou bola rakúska vláda, neskôr ministerstvo orby, priemyslu a obchodu a v roku 1890 horské ministerstvo v Budapešti. Aj po vzniku Československa zostala organizácia banskej správy zachovaná podľa Všeobecného banského zákona z roku 1854 a uhorského obyčajového práva. Neskôr, v roku 1918, sa vytvoril Vládny banský komisariát pre banské a hutnícke závody, čo naznačuje ďalšiu reorganizáciu banského sektora. Recipovaný banský zákon platil takmer bez zmien až do polovice 20. storočia, s jedinými úpravami v oblasti banského súdnictva.

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 došlo k recepcii rakúskeho právneho poriadku pre české zeme, Slovensko a Podkarpatskú Rus. Tento krok spôsobil právny dualizmus aj v oblasti baníctva, kde stále platil Všeobecný banský zákon z roku

1854 s niektorými novelami. Nová republika priniesla pozitívne zmeny v oblasti školstva, kultúry a jazyka, ale ekonomike neprospeľ, keďže sa snažila o monopolizáciu priemyslu. Vláda uskutočnila transformáciu priemyslu s využitím nostrifikačných zákonov, ktoré prinútili cudzozemské spoločnosti, aby preložili sídlo a hospodárske vedenie na územie Československa. Baníctvo však zostávalo na úplnom okraji záujmu. Okrem snaženia Maďarska o okupáciu a povojnovej hospodárskej krízy, počnúc 30-tymi rokmi 20. storočia sa situácia začala zlepšovať. Avšak okupácia Maďarskom znamenala stratu veľkého množstva nerastného bohatstva na území Slovenska. Podmienky v baniach boli ťažké, pričom novovzniknuté slovenské orgány pre baníctvo boli postupne zlikvidované a centralizované do Prahy.

V tejto bakalárskej práci sme podali prehľad vývoja baníctva na území Slovenska a jeho právneho rámca od stredoveku až po 20. storočie a vznik 1. Československej republiky. Chronologicky sme zanalyzovali historické udalosti a legislatívne zmeny, ktoré ovplyvnili vývoj baníctva. Celkovo je táto práca prieskumom baníctva a jeho právneho prostredia na území Slovensku, poskytujúc pohľad na vývoj od stredoveku až po 20. storočie. Podali sme široký kontext politických, ekonomických a legislatívnych udalostí, ktoré ovplyvnili túto oblasť a poskytujeme podrobné zhodnotenie vplyvu týchto udalostí na banícke odvetvie.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

A) Knižné publikácie a monografie

- FINKA, O.: *Zlatá Kremnica. Tisícročná história baníctva*. Martin : Neografia, 1995, 71 s. ISBN 80-85186-89-6
- FRÁK, G.: *Baníctvo v Železníku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1987, 281 s.
- HUBENÁK, L.: *Dokumenty k dejinám štátu a práva na území Slovenska I*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta Banská Bystrica, 1997, 150 s. ISBN 80-8055-045-X
- HUBENÁK, L.: *Dokumenty k dejinám štátu a práva na území Slovenska I*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta Banská Bystrica, 2000, 125 s. ISBN neuvedené.
- KOHÚTOVÁ, M., VOZÁR, J.: *Hospodárske dejiny Slovenska 1526 – 1848*. Bratislava : VEDA, 2006, 160 s. ISBN 80-224-0915-4
- MAZÚREK, J.: *Baníctvo na Slovensku v rokoch 1854-1938: Hospodársky, sociálny a politický vývoj*. Martin : Vlastným nákladom, 2000, 368 s. ISBN 978-80-96848-76-8
- MOSNÝ, P., LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias do roku 1848*. Šamorín : Heuréka, 2010, 103 s. ISBN 978-80-89122-63-9
- MRVA, I., SEGEŠ, V.: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, 397 s. ISBN 978-80-8046-586-5
- PODOLAN, P., VIRŠINSKÁ, M.: *Slovenské dejiny III. 1780 – 1914*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2014. 405.s ISBN 978-80-8119-081-0
- RATKOŠ, P.: *Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951, 175 s.
- VOZÁR, J.: *Kódex mestského a banského práva Banskej Štiavnice*. Košice : Banská agentúra, 2002, 71 s. ISBN 80-968621-2-X
- VOZÁR, J.: *Zlatá kniha banícka*. Bratislava : VEDA, 1983, 264 s.

ZÁMORA, P.: *Dejiny baníctva na Slovensku. 1.diel.* Košice : BANSKÁ AGENTÚRA, 2003, 327 s. ISBN 80-968621-4-6

B) Články

AUGUSTÍNOVÁ, E.: Vydávanie banskej odbornej literatúry v stredoslovenskej banskej oblasti od konca 18. storočia do roku 1918. In *Európsky význam baníctva v stredoveku a v novoveku. Zborník prednášok, 8. – 10.9.2010.* Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica, 2010, 178 s. ISBN 978-80-85579-45-1

HERČKO, I.: *Historický vývoj Baníckej akadémie.* In: *Banícka akadémia v Banskej Štiavnici. Mining Academy in Banská Štiavnica.* Žiar nad Hronom : Aprint, 2012, 76 s. ISBN 978-80-89415-09-0

C) Právne predpisy

FAJNOR, V., ZÁTHURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práv platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.* Šamorín : Heuréka, 1998, s. 506 s. ISBN 978-80-8078-601-4

GÁBRIŠ, T.: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861.* Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, 506 s. ISBN 978-80-8078-601-4

KRIŽKO, B.: *Baňský zákon platný na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.* Bratislava : Universum, 1931, 575 s.

D) Internet

Banská a lesnícka akadémia – profesori a budovy [online]. muzeumbs.sk.
<https://www.muzeumbs.sk/sk/banska-a-lesnicka-akademia-profesori-a-budovy> [cit. 2024-03-10]

Banský regál [online]. beliana.sav.sk. Dostupné na internete:
<https://beliana.sav.sk/heslo/bansky-regal> [cit. 2024-03-20].

Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861 [online]. najpravo.sk, [2014-09-01]. Dostupné na internete:

<https://www.najpravo.sk/literatura/knihy/docasne-sudne-pravidla-judexkurialnej-konferencie-z-roku-1861.html> [cit. 2024-02-08]

História vzniku štátnej banskej správy [online]. hbu.sk. Dostupné na internete: <https://www.hbu.sk/files/documents/historia-sbs.pdf> [cit. 2024-02-08].

Štátna banská správa SR [online]. DURBÁK, M. Dostupné na internete: <https://www.prvybanickyspolok.sk/content/historia/statna-banska-sprava-sr> [cit. 2024-02-08].

Východoslovenské bratské pokladnice. Združený inventár [online]. minv.sk. Dostupné na internete: https://minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/sba/doc/BPSO.pdf [cit. 2024-03-13].